

Nezavisna Država Hrvatska i Boka kotorska nakon kapitulacije Kraljevine Italije u rujnu 1943. godine

NIKICA BARIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

U radu je prikazano kako je nakon kapitulacije Kraljevine Italije u rujnu 1943. Nezavisna Država Hrvatska (NDH) pokušala uspostaviti svoju vlast na području Boke kotorske. Težnja za uključivanjem tog područja u sastav NDH temeljila se na povijesnim načelima, odnosno činjenici da je Boka kotorska u razdoblju Habsburške Monarhije bila u sastavu njezine pokrajine Dalmacije. Osim toga, u njoj je u znatnom broju živjelo hrvatsko stanovništvo. Pokušaji NDH doživjeli su neuspjeh, ali pokazuju napore tadašnjih vlasti u Zagrebu da u okolnostima nastalim slomom Kraljevine Italije prošire svoju vlast na jadranskom području.

Cljučne riječi: Boka kotorska, Nezavisna Država Hrvatska (NDH), Crna Gora, ustaški pokret, Njemački Reich

Nedugo nakon napada sila Osovine na Kraljevinu Jugoslaviju u Zagrebu je 10. travnja 1941. Slavko Kvaternik, predstavnik domovinske organizacije ustaškog pokreta, proglasio uspostavu nezavisne hrvatske države.¹ Ustaški pokret je i prije proglašenja NDH načelno smatrao da Boka kotorska treba ući u sastav hrvatske države.² Ovo se temeljilo na povijesnim načelima, budući da je Boka za vrijeme Habsburške Monarhije bila u sastavu njezine pokrajine Dalmacije.³ Osim toga, na tom je području u znatnom broju živjelo i hrvatsko stanovništvo. U jednom dokumentu vlasti NDH iz ožujka 1944. procijenjeno je da u Boki kotorskoj živi oko 40.000 ljudi, od čega oko 15.000 Hrvata.⁴

Boka kotorska se u trenutku sloma Kraljevine Jugoslavije nalazila u sklopu Zetske banovine. Prema nekim podacima već je tada bilo pokušaja da se u Boki kotorskoj uspostavi vlast nove hrvatske države, na čemu su radili mjesni ustaški povjerenici i Hrvati koji su služili u Zetskom žandarmerijskom puku.⁵

¹ Opširnije o tome: Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945.*, Zagreb 1977., 74.-82.

² Opširnije o tome: Mario JAREB, *Ustaško-domobranski pokret, Od nastanka do travnja 1941. godine*, Zagreb 2006., 163.-183.

³ Opširnije o tome: Ljubo BOBAN, *Hrvatske granice od 1918. do 1991. godine*, Zagreb 1992., 7.-43.

⁴ Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (dalje: HDA), Ministarstvo unutarnjih poslova NDH (dalje: MUP NDH), U. P. M. Taj. Broj: 1504/1944.

⁵ Opširnije o tome: Izjava dr. Mihaela Sobolevskog objavljena u: "Iz rasprave", *Talijanska*

Iako su Talijani bili saveznici ustaškog pokreta Ante Pavelića, oni su slom Jugoslavije također željeli iskoristiti kako bi na račun hrvatskih područja proširili talijanske granice. Pregovori talijanske i hrvatske strane o razgraničenju okončani su 18. svibnja 1941. potpisivanjem Rimskih ugovora.⁶ Njima je u sastav Kraljevine Italije, među ostalim, ušla i cijela Boka kotorska, a granica prema NDH kretala se crtom koja se protezala od jadranske obale na području između Cavtata i Vitaljine i prema sjeveroistoku do granice s Crnom Gorom, tako da je u sastavu nove talijanske pokrajine Kotor ušlo i mjesto Gruda u Konavlima.⁷

Prije uspostave NDH područje Grude bilo je u sastavu Banovine Hrvatske, a naredbom njezina bana od 11. svibnja 1940. općina Cavtat i općina Gruda spojene su u jednu općinu sa sjedištem u Grudi. Nakon potpisivanja Rimskih ugovora i talijanske aneksije Grude vlasti NDH uspostavile su općinsko poglavstvo Konavle sa sjedištem u Cavtatu.⁸

U srpnju 1943. u Italiji je s vlasti svrgnut Benito Mussolini, a Talijani su početkom rujna sa zapadnim saveznicima sklopili primirje. Nijemci su nakon objave vijesti o primirju u skladu s pripremljenim planovima okupirali Italiju i zarobili veći dio talijanske vojske.⁹ Do sličnog tijeka događaja došlo je i u NDH i na područjima koja su Talijani anektirali 1941. godine. U Dubrovniku su njemačke SS-postrojbe uz pomoć snaga NDH razbile talijanski otpor i odvele u zarobljeništvo veliki broj talijanskih vojnika,¹⁰ a Nijemci su ubrzo zauzeli i Boku kotorsku.¹¹

NDH je kapitulacijom Italije uspostavila svoju upravu u dijelovima Dalmacije koji su Rimskim ugovorima pripali Talijanima. U sastav NDH nisu vraćeni Sušak i dijelovi Hrvatskog primorja koji su Talijani također anektirali u svibnju 1941., jer je to područje ušlo u sastav novoga njemačkoga Operativnog područja Jadransko primorje. Za uspostavu uprave NDH u svim ovim područjima osnovano je Ministarstvo za oslobođene krajeve na čelu s ministrom Edom Bulatom. Kao područno tijelo ovoga ministarstva u Splitu je uspostavljeno Glavarstvo građanske uprave na čelu s Brunom Nardellijem.¹²

uprava na hrvatskom prostoru i egzodus Hrvata (1918.-1943.), Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa, Zagreb 2001., 815.-818.; Dušan ŽIVKOVIĆ, Boka kotorska i Paštrovići u Narodnooslobodilačkoj borbi, Beograd 1964., 22.-23.

⁶ Opširnije o odnosima ustaškog pokreta i kasnije vlasti NDH s Kraljevinom Italijom vidjeti: Nada KISIĆ KOLANOVIĆ, *NDH i Italija, Političke veze i diplomatski odnosi*, Zagreb 2001.

⁷ *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945., Zbornik dokumenata, Knjiga 1, 1941. godina, Split 1981., dok. br. 167., dok. br. 170.* Opširnije o okolnostima sklapanja Rimskih ugovora vidjeti: Tomislav JONJIĆ, *Hrvatska vanjska politika 1939.-1942.*, Zagreb 2000., 307.-484.

⁸ HDA, MUP NDH, R. U. Broj: 6876/1944., B/II.

⁹ Opširnije o tome vidjeti: Frederick William DEAKIN, *The Brutal Friendship, Mussolini, Hitler and the Fall of Italian Fascism*, London 2000.

¹⁰ Vinko BRANICA, "Razoružanje talijanskih jedinica u Kninu, Zadru, Šibeniku i Dubrovniku i suradnja četnika s njemačkim okupatorom", *Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije*, 3, Split 1975., 625.-642.

¹¹ Đuro VUJOVIĆ, "Crnogorsko primorje u doba kapitulacije Italije", *Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije*, 3, Split 1975., 517.-528.

¹² Opširnije o tome vidjeti: Nikica BARIĆ, "Uspostava i djelovanje uprave NDH u dijelovima

Nijemci su nakon kapitulacije Italije u Crnoj Gori uspostavili vojnu upravu sa sjedištem na Cetinju. Početkom studenog 1943. osnovana je Narodna uprava kao vlada Crne Gore. U njezin su sastav ušli crnogorski nacionalisti i crnogorski federalisti.¹³

Uprava NDH uspostavljena je u Grudi 15. rujna 1943. godine.¹⁴ U vezi s ovime Ustaški stožer Dubrava izdao je letak u kojem je navedeno da su Talijani nakon dvije i pol godine tlačenja Hrvata doživjeli vlastitu propast, čime je NDH dobila mogućnost obuhvatiti primorske krajeve, pa tako i cijeli Konavli konačno pripadaju isključivo hrvatskoj državi. U letku se nadalje navodi da poglavnik Ante Pavelić nije zaboravio "svoje vjerne sinove", pa je čekao pogodan trenutak da uz pomoć i zaštitu Njemačkog Reicha u sastav NDH uključi područja koja je 1941., "pod pritiskom sile i da izbjegne veće zlo", privremeno morao ustupiti talijanskom tuđincu.¹⁵

Istovremeno su vlasti NDH poduzele i prve mjere kako bi svoju vlast uspostavili i u Boki kotorskoj. Ante Buć,¹⁶ veliki župan Velike župe Dubrava u Dubrovniku, 23. rujna 1943. zatražio je od Zagreba da se uspostavi hrvatska uprava u Boki kotorskoj. Na ovo traženje MUP NDH je Velikoj župi Dubrava dostavio popis osoba koje treba postaviti za načelnike općina na spomenutom području: Nikola Biskupović ili Ferdo Ribica (općina Kotor), Gracio Brguljan (općina Prčanj), Ivo Ivošević (općina Krtole), Gracio Janković (općina Muo), Stevan Jovanović (općina Risan), Marko Lazarević (općina Grbalj), Anđelko Marković (općina Donja Lastva), Josip Marković (općina Stoliv), umirovljeni učitelj Miljević (općina Herceg Novi), Josip Montan (općina Perast), [T]Ripo Petričević (općina Dobrota), Pavle Slovinić (općina Budva), Šime Škanat (općina Tivat) i Joso Zambelić (općina Luštica). MUP NDH ostavio je mogućnost velikom županu u Dubrovniku da po vlastitom izboru za načelnike općina postavi i neke druge osobe.¹⁷ I predsjednik Hrvatske državne vlade Nikola Mandić je 24. rujna od ministarstava oružanih snaga i unutarnjih poslova zatražio da poduzmu potrebno kako bi se u Kotoru uspostavila "redovita vlast".¹⁸

Dalmacije nakon kapitulacije Italije (rujan 1943.-studen 1944.)", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 31, Zagreb 1998., 55.-79.

¹³ Opširnije o tome vidjeti: Radoje PAJOVIĆ, *Kontrarevolucija u Crnoj Gori, Četnički i federalistički pokret 1941-1945*, Titograd, Cetinje 1977. Također vidjeti: Jozo TOMASEVICH, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945, Occupation and Collaboration*, Stanford, California 2001., 138.-148. Kada u ovom radu govorim o "crnogorskim nacionalistima", onda mislim na Crnogorce koji prihvaćaju srpsku nacionalnu ideologiju, odnosno one koji su tijekom Drugog svjetskog rata bili pristalice četničkog pokreta. Pod "crnogorskim federalistima" mislim na pristalice bivše Crnogorske federalističke stranke, odnosno zagovornike crnogorske samobitnosti.

¹⁴ *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945., Zbornik dokumenata*, knjiga 9, studeni-prosinac 1943. godine, Split 1985., dok. br. 380.

¹⁵ HDA, Zbirka stampata, 21/167, Ustaški stožer Dubrava, "Hrvati ponosnih Konavala!"

¹⁶ Opširnije o Buću vidjeti: (M. P.), "BUĆ, Ante", *Tko je tko u NDH, Hrvatska 1941.-1945.*, Zagreb 1997., 52.

¹⁷ HDA, MUP NDH, U. P. M. Taj. Broj: 1941/1944.

¹⁸ Isto, N. O. Broj: 2166/1943., Odsjek II.

U Zagrebu su nove podatke o stanju na području Boke kotorske primili od profesora Mladena Kaštelana,¹⁹ stožernika Ustaškog stožera Dubrava u Dubrovniku. On je u izvješću od 26. rujna naveo:

“U Boki Kotorskoj nema još ni traga našoj vlasti. Tamo su Njemci s malim snagama zaposjeli vojnički važne ustanove, a građansku su upravu ostavili netaknutu. Ima mnogo znakova, po kojima se daje zaključiti, da se naša vlast tamo i neće moći uzpostaviti.”²⁰

Kaštelan je u svome izvješću naveo da su 24. rujna Herceg Novi posjetili hrvatski vojni novinari Stjepan Ulrich i Ljubo Lukačević. Nijemci su ih ljubavno primili, ali su ih zatim, na nagovor predstavnika mjesne uprave, prisilili da napuste to područje. Ulrich i Lukačević izvijestili su da su neki Bokeljani od njemačke vojske tražili da to područje ne uđe u sastav NDH. Prema drugim podacima, njemački zapovjednik u Boki navodno je izjavio da ne bi bilo dobro da Boka kotorska uđe u sastav NDH, jer tamo živi “većina Srba”²¹

Iako Kaštelan nije bio optimističan oko uspostave hrvatske vlasti u Boki kotorskoj, ipak je smatrao da su mjesni “Srbi rezignirali i nebi se oprli hrvatskoj vlasti”, a Hrvati na tom području “očekuju čas oslobodjenja”. Ovo je trebalo iskoristiti i poduzeti potrebne mjere, a svako oklijevanje s hrvatske strane vodi do toga da je “Boka sve dalje od nas i možemo je izgubiti za vazda”. Kaštelan je zaključio da status Boke kotorske još uvijek nije konačno definiran, pa je predlagao da hrvatska strana djeluje kako bi uspostavila svoju vlast. U vezi s ovime Kaštelan je savjetovao da se u Boku kotorsku ne upućuju postrojbe Ustaške vojnice. To ne bi bilo primjereno zbog “posebne psihoze” koja vlada na tom području, pa bi bilo najbolje da se tamo uputi jači odred Mornarice NDH.²² Očito je Kaštelan shvaćao da su ustaške postrojbe ozloglašene, pa bi bilo pogrešno uputiti ih na područje na kojem u većini živi srpsko-pravoslavno stanovništvo.

Krajem rujna i početkom listopada 1943. pitanje rješenja pripadnosti Boke kotorske nije se razvijalo povoljno za NDH. Velika župa Dubrava obavijestila je Zagreb da ne može uspostaviti vlast u Boki kotorskoj bez vojske, oružništva i redarstva. Ni predstavnici Hrvatskih državnih željeznica nisu mogli preuzeti poslove željezničkog prometa na tom području, jer su ih u tome spriječili Nijemci.²³

Predstavnici Mornarice NDH iz Dubrovnika su 5. listopada posjetili Kotor gdje su saznali da je po naređenju njemačkoga generala na Cetinju odlučeno da Boka kotorska “za sada” ostane u sastavu Crne Gore, iako “granice nisu ustanovljene”.²⁴ Idućeg dana, 6. listopada, Kotor su posjetili i predstavnici du-

¹⁹ Opširnije o Kaštelanu vidjeti: (R.), “KAŠTELAN, Mladen”, *Tko je tko u NDH*, 183.-184.

²⁰ HDA, MUP NDH, N. O. Broj: 3553/1943., Odsjek II.

²¹ Isto.

²² Isto.

²³ Isto, U. P. M. Taj. Broj: 1941/1944.

²⁴ Isto, N. O. Broj: 2575/1943., Odsjek II.

brovačke carinarnice i lučkog zapovjedništva u Dubrovniku, ali su ih Nijemci vratili u Dubrovnik.²⁵ I Zapovjedništvo 6. oružničke pukovnije u Mostaru pokušalo je uspostaviti oružničke postaje na području Boke kotorske, ali se i od toga odustalo zbog protivljenja njemačke vojske.²⁶

Štoviše, predstavnici mjesnih vlasti u Boki kotorskoj izjavljivali su da će uspostaviti svoju vlast i u Grudi, a i njemačka vojska zatražila je da se hrvatski oružnici povuku na granicu koja je postojala do kapitulacije Italije. Zbog ovakvoga nepovoljnog stanja iz Dubrovnika su tražili od Zagreba da reagira u nadležnim njemačkim zapovjedništvima.²⁷

Hrvatska državna vlada je već 5. listopada 1943. od njemačkoga opunomoćenog generala u Hrvatskoj Edmunda Glaise von Horstenaua zatražila da Boka kotorska dođe pod hrvatsku upravu. No, njemačka visoka vojna zapovjedništva zaključila su da Kotor kao ratna luka mora biti pod isključivim njemačkim nadzorom. I njemački diplomatski predstavnici zaduženi za područje Crne Gore smatrali su da bi uvođenjem uprave NDH u Boki kotorskoj dovelo do toga da bi se i na to područje proširilo nesređeno stanje koje već vlada u drugim dijelovima hrvatske države.²⁸ Ovakvo njemačko stajalište spomenuto je i u jednom izvješću Velike župe Dubrava od 7. studenog 1943. u kojem se navodi:

“Opaža se da njemačke vojne vlasti nisu sklone da mi organiziramo građansku vlast u Kotoru i Hercegovom, jer kažu da ćemo dobiti koju tisuću partizana više.”²⁹

Tako je Boka kotorska stavljena pod upravu njemačke Feldkommandature na Cetinju, odnosno crnogorske Narodne uprave.³⁰

Ministar unutarnjih poslova NDH Mladen Lorković je 13. listopada u razgovoru s njemačkim predstavnicima izrazio potrebu da NDH dobije upravu nad cijelim kotarom Dubrovnik, odnosno područjem Grude, pri čemu njemačka vojska može slobodno upotrebljavati aerodrom koji se nalazi kraj tog mjesta. U vezi s Bokom kotorskom zaključeno je da NDH na nju polaže pravo zbog njezine prethodne pripadnosti Dalmaciji. Hrvatska strana ipak priznaje da je to područje od velike vojne važnosti i zato se slaže da u Boki kotorskoj ostane njemačka vojna uprava, pri čemu se ne prejudicira konačno pitanje razgraničenja na tom području.³¹

Nedugo zatim ministar Lorković je 21. listopada izdao naredbu kojom je određeno da u sastav Velike župe Dubrava ulaze oslobođeni dio upravne op-

²⁵ Isto, U. M. V. T. Broj: 367/1943.

²⁶ *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, tom IV, knjiga 18, Borbe u Bosni i Hercegovini 1943 god., Beograd 1958., dok. br. 206.

²⁷ HDA, MUP NDH, U. M. V. T. Broj: 367/1943.

²⁸ Bogdan KRIZMAN, *Ustaše i Treći Reich*, Prvi svezak, Ljubljana, Zagreb 1983., 168.-169.

²⁹ *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945.*, *Zbornik dokumenata*, knjiga 9, dok. br. 380.

³⁰ R. PAJOVIĆ, *n. dj.*, 423.; D. ŽIVKOVIĆ, *n. dj.*, 288.

³¹ Nada KISIĆ KOLANOVIĆ, *Mladen Lorković, Ministar urotnik*, Zagreb 1998., 308.-309.; B. KRIZMAN, *n. dj.*, 176.

ćine Konavle, odnosno Gruda, kao i upravni kotar i grad Kotor i grad Herceg Novi.³²

U Grudu je 26. listopada automobilom iz Herceg Novog stiglo šest "crnogorskih nacionalista, oboružanih sa puškama i bombama". Oko rukava su nosili bijele vrpce na kojima je bio otisnut žig njemačke vojske. Hrvatska strana je intervenirala kod Nijemaca da ova skupina napusti Grudu, što su oni i učinili. Za vrijeme posjeta Grudi crnogorski nacionalisti izjavljivali su da su došli izvidjeti stanje, navodeći da će zauzeti cijelo područje od Boke prema Dubrovniku koje je do rujna 1943. bilo pod talijanskom vlašću. Ovo je među stanovnicima Grude izazvalo negodovanje i strah od mogućeg dolaska crnogorskih nacionalista.³³

Velika župa Dubrava je 27. listopada od MUP-a NDH zatražila žurno izdavanje naloga za uspostavu hrvatske uprave u Grudi. U tom je mjestu nakon sloma Italije uspostavljena vlast NDH, ali je od Zagreba zatražena potvrda takvog stanja, kako bi se spriječila namjera njemačke vojske da iz Grude udalje hrvatsku vlast i to mjesto podredi upravi u Boki kotorskoj. MUP je naredio Velikoj župi Dubrava da postupi u skladu s naredbom ministra Lorkovića od 21. listopada i odmah izvrši prijenos privremenog sjedišta općine Konavle iz Cavtata u Grudu. I zapovjedništvo domobranske 6. pješačke divizije u Dubrovniku je 29. listopada obavijestilo Zagreb da treba izdati nalog da hrvatske vlasti i oružništvo moraju ostati u Grudi jer u suprotnom postoji mogućnost da će biti potisnuti iz tog mjesta.³⁴

General Glaise von Horstenu obratio se 3. prosinca 1943. ministru Lorkoviću, obavještavajući ga da Kotor kao ratna luka zbog obrane jadranske obale treba ostati pod njemačkom vojnom upravom, pri čemu se ne preudicira konačna državna pripadnost tog područja. Ta odluka viših njemačkih vojnih zapovjedništava već je priopćena vlastima NDH. Unatoč tome, njemačka strana raspolaže podacima da predstavnici NDH rade na tome da se u Kotoru uspostavi hrvatska uprava. Zato bi svim hrvatskim predstavnicima koji se pojavljuju na području Kotora trebalo nedvosmisleno objasniti da ne pokušavaju utjecati na stanje na tom području. Naglašeno je da je riječ o "naređenju" koje treba poštovati, ako se žele izbjeći neugodne posljedice.³⁵

Ustaški stožer Dubrava je 6. prosinca 1943. od Zagreba tražio da od njemačke vojske zatraži da se Gruda odvoji od Boke kotorske i pripoji Dubrovniku. Navedeno je da Nijemci ne dopuštaju da postrojbe Oružanih snaga NDH uđu u oslobođeni dio Konavala. Zatraženo je da se od Nijemaca dobije odobrenje da se na tom području ustroji jedna bojna Prometnih zdrugova Ustaške vojnice. Nakon primitka ovih podataka ministar za oslobođene krajeve, Bulat,

³² *Zbornik zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvatske*, Dvobroj 31.-32., Zagreb, 20. studenoga 1943., 1235.

³³ HDA, MUP NDH, N. O. Broj: 3598/1943., Odsjek II.

³⁴ Isto, R. U. Broj: 6876/1944., B/II.

³⁵ *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, tom XII, knjiga 3, Dokumenti Nemačkog Rajha 1943., Beograd 1978., dok. br. 170.; B. KRIZMAN, *n. dj.*, 244.-245.

obratio se Stijepi Periću, ministru vanjskih poslova NDH, i od njega zatražio da po tom pitanju intervenira u Njemačkom poslanstvu u Zagrebu.³⁶

Ovi zahtjevi bili su neuspješni jer je veliki župan Buć 16. prosinca 1943. obavijestio Zagreb da su Nijemci načelniku općine u Grudi naredili da se iseli iz tog mjesta, pod obrazloženjem da pripadnost tog mjesta nije riješena s vlastima u Zagrebu:

“Niemci ne dozvoljavaju niti hrvatsku zastavu istaći na Grudi, protjerali su naše rizničke stražare i narod se pita što vlasti u Zagrebu već jednom tu stvar ne okončaju”.³⁷

Bez obzira na takvo stanje, Glavno ravnateljstvo za unutarnju upravu MUP-a NDH je 4. siječnja 1944. od Velike župe Dubrava tražilo izvješće o provedbi naredbe ministra unutarnjih poslova od 21. listopada 1943. kojom su toj župi pripojeni Gruda i Boka kotorska. Glavno ravnateljstvo za unutarnju upravu o ovome je obavijestilo i Ured opće državne brojidbe NDH i Zemljopisni zavod Ministarstva oružanih snaga NDH, očito zato da bi se uključivanje spomenutih područja u sastav NDH uzelo u obzir prilikom prikupljanja statističkih podataka i u izradi zemljopisnih karata.³⁸

Velika župa Dubrava na ovo je odgovorila 15. siječnja 1944., navodeći da pripajanje općine Gruda “zapinje” jer njemačka vojska tvrdi da o tom pitanju nije dobila nikakve upute od njemačkoga opunomoćenoga generala u Zagrebu pa zato hrvatskim vlastima nije dopušten pristup na to područje. U vezi s uspostavom uprave NDH u Kotoru, stanje je bilo još nepovoljnije.³⁹

Nakon što je tijekom prosinca 1943. i siječnja 1944., prema nalogu Glavnog ravnateljstva za promidžbu u Zagrebu, obišao Dalmaciju, profesor Ante Jelavić je u izvješću o tom putovanju naveo da su svi Hrvati sa zadovoljstvom primili vijest da Boka kotorska ulazi u sastav NDH, a posebno oni koji na tom području žive. Očekivalo se da će Hrvatske oružane snage ući u Boku kotorsku i da će tamo biti uspostavljena hrvatska vlast, ali se to nije ostvarilo. Iz Zagreba je Velika župa Dubrava obaviještena da imenuje predstavnike vlasti u Boki kotorskoj i da se na to područje uputi pšenica za prehranu mjesnog stanovništva. Jelavić je zaključio da su takvi zahtjevi iz Zagreba besmisleni, jer ih je nemoguće provesti. Ne samo da nije uspostavljena vlast NDH u Boki kotorskoj, nego je i oko Grude nastao spor jer Nijemci ne priznaju da ona pripada NDH, a u to mjesto počeli su dolaziti različiti nalozi koje upućuje crnogorska uprava na Cetinju.⁴⁰

³⁶ HDA, Zbirka zapisa upravnih i vojnih vlasti NDH i Narodnooslobodilačkoga pokreta (dalje: Zbirka zapisa NDH/NOP), VI-4/1035-1040, Ministarstvo za oslobođene krajeve NDH (dalje: MOK), V. T. Broj: 76/1943., VI-4/1041-1044, MOK, V. T. Broj: 77/1943., VI-4/1045-1048, MOK, V. T. Broj: 78/1943.

³⁷ HDA, MUP NDH, R. U. Broj: 6876/1944., B/II.

³⁸ Isto, R. U. Broj: 637/1944., B/II.

³⁹ Isto.

⁴⁰ HDA, Glavno ravnateljstvo za promidžbu pri Predsjedništvu vlade NDH, Taj. Broj: 261/1944.

Ipak je i tijekom 1944. Zagreb nastojao diplomatskim putem utjecati na Berlin, kako bi u Grudi i Boki kotorskoj uspostavio svoju vlast. Tako se Ministarstvo vanjskih poslova NDH 10. veljače 1944. obratilo vladi Njemačkog Reicha pri čemu je, među ostalim, navedeno da uvođenjem privremene njemačke vojne uprave u Crnoj Gori nisu uzete u obzir težnje NDH, niti hrvatskog stanovništva Boke kotorske. Štoviše, hrvatski interesi nisu poštovani ni kada je riječ o Grudi, odnosno dijelu Konavala koji su Talijani anektirali 1941., iako je to područje uvijek gravitiralo Dubrovniku, a od 1939. do 1941. bilo je u sastavu Banovine Hrvatske. No, Nijemci su u siječnju 1944. zatražili od posljednjih predstavnika hrvatskih vlasti da napuste to područje, čime su pokazali namjeru da crta razdvajanja ostane sjeverno od Grude. Ministarstvo vanjskih poslova NDH ocijenilo je da ne postoje nikakvi razlozi za održavanje ovakvog stanja, osim možda utjecaja pojedinih crnogorskih čimbenika na Cetinju ili u Kotoru na njemačku stranu. Zato je zatraženo da se Gruda, u teritorijalnom smislu malo područje, vrati pod upravu NDH.⁴¹

Krajem ožujka 1944. glavar građanske uprave u Splitu, Bruno Nardelli, obavijestio je ministra Bulata da se općina Gruda i dalje nalazi pod njemačkom vojnom i crnogorskom građanskom upravom u Kotoru. Riječ je o području na kojem živi isključivo hrvatsko stanovništvo, a crnogorska uprava za taj kraj ne vodi stvarnu brigu. Zato se na tom području skrivaju osobe koje izbjegavaju službu u Oružanim snagama NDH, a istim područjem kreću se i partizani. Nardelli je tražio da se takvo stanje okonča i da se općina Gruda odmah uklopi u sastav kotara Dubrovnik. Tako bi na to području konačno stigla hrvatska vlast, što bi onemogućilo svaki pokušaj da se tamo uvede crnogorska uprava koja upravlja Bokom kotorskom. Ako bi na tom području bila stvarno uspostavljena crnogorska vlast, cijelo stanovništvo tog područja pobjeglo bi "u šumu". Nardelli je također tražio da se Gruda odvoji od njemačke vojne uprave u Boki kotorskoj i stavi pod nadležnost njemačke Feldkommandanture u Mostaru.⁴²

Nijemci su za načelnika općine Gruda postavili Niku Vukića iz Lovorna, za kojeg su vlasti u Dubrovniku navele da je "vrlo dobar Hrvat i radišan i poduzetan", ali je on ubijen 25. ožujka 1944.⁴³ Hrvatske vlasti nisu raspolagale podacima o tome tko je ubio Vukića, ali se sumnjalo na četnike, koji su bili prisutni u istočnoj Hercegovini. U istočnom dijelu Konavala u tom su razdoblju ubijeni i neki drugi istaknuti Hrvati, a sumnjalo se da su jedno od ubojstava izvršili crnogorski žandari iz Sutorine. U tom je razdoblju u Grudi ipak bilo pet-šest hrvatskih oružnika.⁴⁴ Oni su Kotarskom sudu u Cavtatu podnijeli kaznenu prijavu o ubojstvu Vukića. No, Kotarski sud u Cavtatu je 12. travnja obavijestio Zagreb da mu njemačka vojska ne dopušta uredovanje u vezi s ubojstvom

⁴¹ B. KRIZMAN, *n. dj.*, 298.

⁴² HDA, Zbirka zapisa NDH/NOP, III-77/688-689, MOK, V. T. Broj: 614/1944.

⁴³ HDA, MUP NDH, U. P. M. Taj. Broj: 1942/1944., U. P. M. Taj. Broj: 2063/1944.

⁴⁴ Zdravko DIZDAR, Mihael SOBOLEVSKI, *Prešućivani četnički zločini u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini 1941.-1945.*, Zagreb 1999., dok. br. 180.

Vukića, kao ni u nekim drugim slučajevima koji su se dogodili na području Grude, jer Nijemci taj kraj smatraju “svojom ratnom zonom”.⁴⁵

Upravo u tom razdoblju rješenje pitanja uprave nad Grudom ipak se pokrenulo u korist NDH. Pretpostavljam da su nakon mnogih zahtjeva predstavnika NDH da taj dio Konavala bude stavljen pod njezinu upravu, njemački vojni i diplomatski predstavnici u Zagrebu o tom pitanju tijekom travnja 1944. razgovarali s predstavnicima viših njemačkih zapovjedništava i od njih dobili pozitivan odgovor.⁴⁶ Konačno je 26. travnja njemačka vojska dio Konavala koji je do tada držala pod svojom vojnom upravom službeno predala vlastima NDH.⁴⁷ Nakon toga je Glavno ravnateljstvo za unutarnju upravu MUP-a NDH od Velike župe Dubrava zatražilo da sjedište općine iz Cavtata premjesti u Grudu,⁴⁸ a u Grudu je smještena i postrojba Oružanih snaga NDH, odnosno 5. sat V. bojne domobranskog 9. posadnog zdruga.⁴⁹

Iako nisu mogle uspostaviti svoju vlast u Boki kotorskoj, vlasti NDH u Dubrovniku i Zagrebu su tijekom 1944. poduzimale mjere skrbi za hrvatsko stanovništvo na tom području, s očitom nadom da će to područje u konačnici biti stavljeno pod hrvatsku vlast. Skrb vlasti NDH za Hrvate u Boki kotorskoj očitovala se u naporima da se za njih osigura hrana, kao i da ih se zaštiti od nasilja mjesne crnogorske uprave, odnosno četničkih elemenata.

Velika župa Dubrava je tijekom veljače 1944. obavijestila Zagreb da bi Hrvatima iz Boke kotorske trebalo omogućiti da u Dubrovniku nabave hranu.⁵⁰ Početkom ožujka toj velikoj župi obratio se Petar Grgurević, glavar sela Škaljari u općini Kotor. On je naveo da su prehrambene prilike očajne:

“(...) narod je bez novca a niti ima što da se kupi želimo kruh i vidjeti a kamoli da se najedemo jedino živimo o zelju i razne zeleni i to bez grama masti i bez ulja”.⁵¹

Grgurević je naveo da se nada pomoći NDH i zato “neodoljivo očekujemo Braću Hrvate u Boku”, ali je izrazio bojazan da će se to dogoditi prekasno jer “ćemo pocrkati od glada”. On je u ime svoga sela tražio da im se uputi pomoć u hrani, a svoje je pismo završio pozdravom: “Za Dom Spremnim! sa selom Spreman!” I Velika župa Dubrava ocjenjivala je da u Boki kotorskoj zbog nestašice hrane vlada vrlo teško stanje, a zabilježeni su i slučajevi umiranja od gladi. Ministarstvo za oslobođene krajeve je 8. ožujka 1944. odredilo da se u Boku kotorsku i Grudu uputi jedan vagon graha, a u Herceg Novi upućene su i odre-

⁴⁵ HDA, MUP NDH, U. P. M. Taj. Broj: 1942/1944., U. P. M. Taj. Broj: 2063/1944.

⁴⁶ B. KRIZMAN, *n. dj.*, 336. Također vidjeti: Muharem KRESO, “Uspostavljanje njemačke okupacione uprave u Dalmaciji 1943. godine”, *Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije*, 3, Split 1975., 650.

⁴⁷ “Uvedena hrvatska upravna oblast u kraju južno od Dubrovnika”, *Hrvatski narod* (Zagreb), br. 1024, 3. svibnja 1944., 2.

⁴⁸ HDA, MUP NDH, R. U. Broj: 6876/1944., B/II.

⁴⁹ *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, tom IV, knjiga 26, Borbe u Bosni i Hercegovini 1944. godine, Beograd 1967., dok. br. 155.

⁵⁰ HDA, MOK, Broj: 1105/1944.

⁵¹ HDA, MUP NDH, U. P. M. Taj. Broj: 1504/1944.

đene količine pšenice, ali je Velika župa Dubrava tražila da joj se dodijele veće količine različite hrane za Boku kotorsku, što bi podiglo ugled NDH među njezinim stanovnicima. Velika župa Dubrava također je smatrala da pomoć u hrani treba osigurati ne samo za Hrvate, nego za cjelokupno stanovništvo Boke kotorske, a to se posebno mora učiniti ako se računa da će to područje ući u sastav NDH.⁵² U jednom dokumentu redarstvenih vlasti NDH iz istog razdoblja zaključeno je da postoji opasnost da će se bokeljski Hrvati, ako im se ne osigura hrana, početi iseljavati iz svojih domova, "čime bismo izgubili etničko pravo na Boku Kotorsku".⁵³

I ustaški stožernik Kaštelan se 7. travnja 1944. obratio Ministarstvu seljačkog gospodarstva i prehrane, tražeći hranu za Boku kotorsku. Naveo je da "naši ljudi iz Boke" dolaze u Konavle i mijenjaju dragocjenosti i rublje za hranu. Davati tim ljudima pomoć u novcu nije im koristilo, jer za novac nisu imali što kupiti, ili su se namirnice mogle kupiti po iznimno visokim cijenama. Zato je Kaštelan smatrao da se pitanje prehrane Boke kotorske treba riješiti kako bi se stanovništvo tog područja spasilo, ali i kako bi se sačuvao ugled vlasti NDH koja to područje želi uključiti u svoj sastav. Želja da Boka kotorska dođe pod upravu NDH treba biti osnažena upućivanjem hrane na to područje. I crnogorski nacionalisti u Boki kotorskoj trude se nabaviti hranu i dijele je svojem stanovništvu, pri čemu neistinito tvrde da ta hrana dolazi iz Srbije. Kaštelan je zaključio da se takvo djelovanje crnogorskih nacionalista mora onemogućiti, a to se može učiniti ako se s njemačkom vojskom dogovori da se opskrba Boke kotorske obavlja preko opskrbnih središnjica koje će NDH uspostaviti u Cavtatu ili Dubrovniku. Tako će se vlasti NDH rješavanjem prehrambenih pitanja zaobilaznim putem ipak infiltrirati u Boku kotorsku. Velika župa Dubrava već je osigurala određene količine hrane, ali je Kaštelan ocijenio da su to "mrvice" u odnosu na stvarne potrebe te je upozorio da se za prehranu Boke kotorske ne može računati na nedovoljne zalihe hrane koje postoje u Dubrovniku. Zato je tražio da se za prehranu Boke kotorske žurno dopremi nekoliko vagona graha, krumpira i kukuruza, kao i određene količine šećera.⁵⁴

Prijepis Kaštelanova dopisa dostavljen je i ministru Bulatu, pa se i on obratio Ministarstvu seljačkoga gospodarstva i prehrane s upitom je li Boka kotorska uopće uključena u kvote hrane koje se dostavljaju Velikoj župi Dubrava, kao i koje bi mjere trebalo poduzeti da bi se u hrani pomoglo Boki kotorskoj. Čini se da su nakon ovoga ipak poduzete mjere kako bi se osigurale veće količine hrane, pa je 6. svibnja 1944. u jednom dokumentu Ministarstva za oslobođene krajeve navedeno da je "stvar prehrane Boke Kotorske upućena dobrim putem".⁵⁵

Ustaški stožernik Kaštelan je 18. svibnja 1944. uputio pismo ministru Bulatu. Obavijestio ga je da je već treći put primio novčanu pomoć za potrebe hrvatskog stanovništva Boke kotorske. Ta financijska pomoć bila je i više nego

⁵² Isto.

⁵³ Z. DIZDAR, M. SOBOLEVSKI, *n. dj.*, dok. br. 180.

⁵⁴ HDA, Zbirka zapisa NDH/NOP, VI-2/557-560, MOK, V. T. Broj: 759/1944.

⁵⁵ Isto.

korisna, a za Boku kotorsku stigle su i veće količine hrane koje su to područje spasile od "očite gladi". Stanovništvo Boke sa zahvalnošću prima ove izraze brige Hrvatske državne vlade i posebno ministra Bulata i istovremeno se nada da će i to područje konačno i zauvijek biti pripojeno NDH. U pismo je navedeno da tuđinac teži iz krila "majke Hrvatske" otrgnuti njezine povijesne krajeve, ali unatoč tome neće biti ugašen "plamen hrvatskog uvjerenja" koji postoji u Boki kotorskoj.⁵⁶ O svemu ovome je krajem svibnja 1944. pisao i zagrebački *Hrvatski narod*:

"U posljednjih nekoliko mjeseci dostavilo je Ministarstvo za oslobođene krajeve preko Ustaškog stožera Dubrava pučanstvu Boke Kotorske veće količine hrane, kao i obilne novčane pripomoći, što je sve razdijeljeno medju tamošnje pučanstvo bez razlike na vjeru. Ovim obilnim novčanim i prehranbenim pošiljkama spašeno je pučanstvo hrvatske Boke od očite gladi. Dosada je za pučanstvo Boke Kotorske dostavljeno oko 3 milijuna kuna, da se taj mučenički kraj spasi od teškog stradanja."⁵⁷

U istom novinskom članku navedeno je da je ustaški stožernik Kaštelan uputio pisma ministru Bulatu i zagrebačkom gradonačelniku Ivanu Werneru u kojima im je, "u ime pučanstva hrvatske Boke Kotorske", zahvalio na upućenoj pomoći.⁵⁸

U vezi s mjerama NDH kako bi Boki kotorskoj osigurala hranu i tijekom svibnja 1944. postavljalo se pitanje tko će tu hranu dijeliti stanovništvu i na taj način osigurati svoj politički utjecaj. Ustaški stožernik Kaštelan je 18. svibnja (istoga dana kada je ministru Bulatu uputio pismo zahvalnosti za pomoć upućenu Boki kotorskoj) u svom izvješću naveo da vlasti u Boki kotorskoj ometaju podjelu hrane koja stiže iz Dubrovnika i od njemačke vojske traže da se ta hrana stavi njima na raspolaganje. Kaštelan je zaključio da se to radi kako bi mjesne vlasti mogle tvrditi da je pomoć u hrani stigla iz Srbije. U vezi s ovime vlasti NDH zauzele su stajalište da neće dozvoliti dopremu hrane u Boku kotorsku ako je ne budu mogli dijeliti hrvatski predstavnici.⁵⁹

Istovremeno s pitanjem prehrane Boke kotorske, vlasti NDH poduzimale su i druge mjere kako bi zaštitile Hrvate na tom području. Početkom siječnja 1944. Velika župa Dubrava obratila se Generalnom konzulatu Njemačkog Reicha u Dubrovniku. Sa žaljenjem je zaključeno da je njemačka vojska vlast u Boki kotorskoj predala isključivo "pravoslavnom življu", iako na tom području jednu trećinu stanovništva čine Hrvati. U dopisu se očito željelo diskreditirati mjesnu vlast u Boki kotorskoj, pa je navedeno da je riječ o crnogorskim nacionalistima koji nose "embleme srpske ili jugoslavenske". Nijemcima je također skrenuta pažnja da je njemački mjesni zapovjednik u Kotoru za načelnika te općine imenovao "pokrštenoga srbskog židova Wolf-Vučkovića".⁶⁰

⁵⁶ HDA, Zbirka zapisa NDH/NOP, VI-2/553-556, Pismo stožernika Ustaškog stožera Dubrava profesora Mladena Kaštelana upućeno ministru za oslobođene krajeve dr. Edi vitezu Bulatu, Dubrovnik, dne 18. svibnja 1944.

⁵⁷ "Pomoć pučanstvu Boke Kotorske", *Hrvatski narod* (Zagreb), br. 1045, 27. svibnja 1944., 3.

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ HDA, MUP NDH, U. P. M. Taj. Broj: 3103/1944.

⁶⁰ Isto, U. P. M. Taj. Broj: 1941/1944.

Velika župa Dubrava nadalje je navela da crnogorski nacionalisti u Boki kotorskoj provode nasilje nad hrvatskim stanovništvom kojem pretražuju kuće, pljačka ih se i u velikom broju uhićuje. Sve ovo provodi se pod opravdanjem da je riječ o suzbijanju partizana. Crnogorski nacionalisti prijete Hrvatima da moraju prijeći na pravoslavnu vjeru ili će biti ubijeni. Opljačkana je hrana kojom je raspolagao kotorski biskup Pavle Butorac te mu je "podrugljivo" rečeno neka za hranu ode "pitati u Poglavnika". Zbog svega ovoga od njemačkog Generalnog konzulata zatražena je intervencija, kako bi prestalo nasilje nad Hrvatima u Boki kotorskoj, jer su upravo oni jedini iskreni prijatelji Nijemaca.⁶¹

Velika župa Dubrava se početkom travnja 1944. ponovno obratila njemačkom Generalnom konzulatu u Dubrovniku, žaleći se na crnogorsku upravu u Boki kotorskoj. Povod je bila propusnica koje su te vlasti izdale jednom Hrvatu iz Kotora, u kojoj je navedeno da je njegovo državljanstvo "srbsko". Ocijenjeno je da Nijemci ne bi smjeli dopustiti takve političke spekulacije. Kada je o ovom slučaju obaviješten MUP NDH, on se obratio njemačkome opunomoćenom generalu u Hrvatskoj, tražeći od njega da njemačkim vojnim vlastima u Kotoru na taj slučaj skrene pažnju, jer označiti Hrvate iz Boke kotorske kao srpske državljane predstavlja uvredu njihovih nacionalnih osjećaja.⁶²

I ustaški stožernik Kaštelan je u istom razdoblju vlastima u Zagrebu predlagao veći broj mjera kojima bi se olakšao položaj Hrvata u Boki kotorskoj i na istom području proširio utjecaj NDH. On je smatrao da bi se umjesto talijanske lire i maraka, koje je za plaćanje upotrebljavala njemačka vojska, u Boki kotorskoj trebala uvesti kuna kao isključivo sredstvo plaćanja. Također bi s predstavnicima njemačke vojske trebalo dogovoriti da se omogući da u Boku kotorsku redovito stiže hrvatski tisak, što je do tada nailazilo na probleme.⁶³

Kaštelan je naveo da predstavnici mjesnih vlasti u Boki kotorskoj u službenim prostorijama imaju istaknute slike jugoslavenskih kraljeva Aleksandra i Petra II. Karađorđevića, a negdje je istaknut i grb Kraljevine Jugoslavije. Istovremeno, četnici smješteni na tom području vrše nasilje nad hrvatskim stanovništvom, pa je ono prisiljeno napuštati svoje domove i sigurnost potražiti u Dubrovniku. Da bi se crnogorski četnici koji su došli u Boku kotorsku uklonili i tako popravio položaj mjesnoga hrvatskog stanovništva, Kaštelan je predložio da se s njemačkom vojskom dogovori da Boku kotorsku napuste sve osobe koje u njoj nisu bile stalno nastanjene prije sloma Jugoslavije i uspostave NDH, odnosno da se hrana može dijeliti samo onima koji zadovoljavaju taj uvjet.⁶⁴

Crnogorski žandari su 11. i 12. svibnja 1944. u Budvi uhitili devetoricu Hrvata pod optužbom da su komunisti. Ustaški stožernik Kaštelan raspolagao je podacima da su ti Hrvati osumnjičeni na temelju pisma u kojem se u ime ustaškog pokreta traži da oni izvedu sabotaže protiv njemačke vojske. Kaštelan nije mogao provjeriti istinitost tog podatka, ali je smatrao očitim da je riječ o "najobičnijoj podvali četnika". Velika župa Dubrava se 16. svibnja obratila nje-

⁶¹ Isto.

⁶² Isto.

⁶³ HDA, Zbirka zapisa NDH/NOP, VI-4/1007-1012, MOK, V. T. Broj: 990/1944.

⁶⁴ Isto.

mačkim vojnim vlastima u Dubrovniku i na Cetinju i zatražila da Hrvati uhićeni u Budvi budu oslobođeni, jer su nevini. Nijemci su također upozoreni da u Budvi ima još dvadesetak Hrvata koji bi također mogli postati žrtve progona. Kada je iz Dubrovnika obaviješten o ovom slučaju i MUP NDH također je od njemačkih vojnih vlasti zatražio oslobađanje devetorice budvanskih Hrvata.⁶⁵

Među Hrvatima uhićenim u Budvi bio je i Pavle Slovinčić. Njegov brat Petar Slovinčić bio je dužnosnik u Ustaškom stožeru Dubrava.⁶⁶ Vlasti NDH su nakon kapitulacije Italije, kada su planirale preuzimanje vlasti u Boki kotorskoj, predvidjele da Pavle Slovinčić bude načelnik općine Budva.

U vezi s ovim događajima ustaški stožernik Kaštelan izvijestio je 18. svibnja Ministarstvo za oslobođene krajeve navodeći da je hrvatsko stanovništvo u Boki kotorskoj izloženo "samovolji četnika" koji na tom području popunjavaju tijela vlasti i žandarmeriju, pa se pod izgovorom suzbijanja partizana zapravo događa obračun s Hrvatima. Kaštelan je podsjetio da su još sredinom travnja 1944. partizani u Tivtu ubili jednoga općinskog dužnosnika, a zatim su Nijemci na zahtjev mjesne žandarmerije u Tivtu uhitili 40 osoba koje su žandari pretukli, a petorica uhićenih Hrvata su obješeni, dok su ostali ipak pušteni na slobodu. Uhićenje devetorice istaknutih budvanskih Hrvata, zaključivao je Kaštelan, predstavlja samo nastavak pritisaka na hrvatsko stanovništvo, kako bi se ono iselilo iz svojih domova.⁶⁷

Kako bi se Hrvati u Boki kotorskoj i Budvi zaštitili, Kaštelan je tražio da se pri njemačkom zapovjedništvu u Boki postavi opunomoćenik Hrvatske državne vlade. Kaštelan je naveo da i biskup Butorac može djelovati na zaštitu hrvatskog stanovništva, ali bi službeni predstavnik NDH u tom smislu ipak imao puno veći utjecaj. Slično ovome, i domobranski general Franjo Šimić je 22. svibnja 1944. uputio dopis predsjedniku Hrvatske državne vlade Nikoli Mandiću u kojem je, među ostalim, naveo:

"Neobhodno je potrebno da se za Boku Kotorsku imenuje jedan hrvatski častnik za vezu sa Njemcima radi primanja i razdiobe hrane pomoći našem pučanstvu, a koji bi bio nadzorni organ za zaštitu probitaka N.D.H. u Boki Kotorskoj".⁶⁸

Raspoloživi izvori ne daju odgovor na pitanje što se dogodilo s Hrvatima koji su u svibnju 1944. uhićeni u Budvi. Također nemam podataka jesu li predstavnici NDH, kako su to tražili stožernik Kaštelan i general Šimić, raspoređeni u Boku kotorsku, ali se može pretpostaviti da u tom pogledu nije ostvaren veći napredak.

Četnici su u razdoblju između 8. i 18. srpnja 1944. na području Boke kotorske izvršili kaznenu ekspediciju protiv partizana i njihovih suradnika. U toj akciji bilo je nasilja i pljačke nad hrvatskim stanovništvom na području Tivta.⁶⁹ Upravo tada u Boki kotorskoj boravio je ustaški natporučnik Ivan Gra-

⁶⁵ HDA, MUP NDH, U. P. M. Taj. Broj: 3103/1944.

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ Isto, U. P. M. Taj. Broj: 3103/1944.

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ D. ŽIVKOVIĆ, *n. dj.*, 374.-377.

General Franjo Šimić u pratnji njemačkog časnika govori pripadnicima Hrvatskih oružanih snaga u Grudi.

nić, koji je došao posjetiti svoju obitelj. Granić je nakon povratka iz Boke kotorske o četničkoj akciji izvijestio Izvještajni odjel Ministarstva oružanih snaga NDH. U svojoj je izjavi naveo da su četnici terorizirali i uhićivali mjesno stanovništvo pod navodno lažnom optužbom za suradnju s partizanima. Uhićeno je 300 osoba, Hrvata, ali i “domaćih Srba, simpatizera hrvatske države”. Natporučnik Granić smatrao je da su ovi postupci četnika ogorčili “mirno hrvatsko i pravoslavno pučanstvo” Boke kotorske. Prema navodima Granića i pravoslavci na tom području izrazili su spremnost dobrovoljno stupiti u ustaške redove i surađivati s Oružanim snagama NDH, koje stanovnici Boke “željno očekuju”. Natporučnik Granić smatrao je da je nastupio najpovoljniji trenutak za ulazak hrvatskih

postrojbi u “napaćenu hrvatsku Boku”.⁷⁰ Budući da je natporučnik Granić još za vrijeme dok je bio u Boki kotorskoj intervenirao kod njemačke vojske kako bi se okončalo nasilje četnika, oni su za osvetu ubili njegova oca Grgura Granića.⁷¹

Uz sve spomenuto, vlasti NDH su na još neke načine iskazivale interes za Boku kotorsku kao dio hrvatskoga državnog područja. Tako je Predsjedništvo vlade NDH okružnicom od 31. siječnja 1944. obavijestilo sva ministarstva da 3. veljače Dubrovnik i Boka kotorska slave blagdan svojih zaštitnika, sv. Blaža i sv. Tripuna. Na taj dan Zagrepčani podrijetlom iz tih krajeva priređuju svečane službe božje. Zato je državnim službenicima Dubrovčanima i Bokeljanima odobreno da toga dana u prijepodnevnim satima mogu izostati s posla, ako žele sudjelovati u tim vjerskim manifestacijama.⁷²

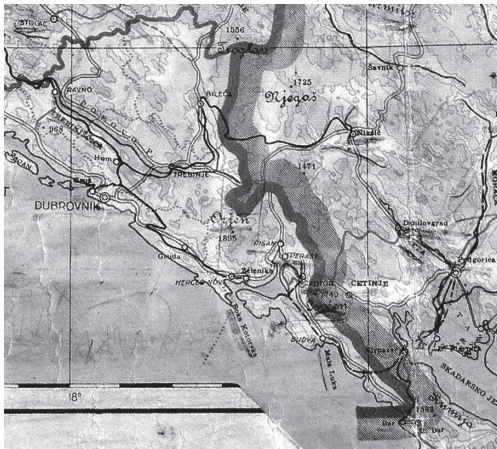
Prigodom treće godišnjice uspostave NDH, poglavnik Ante Pavelić je u travnju 1944. kotorskom biskupu i apostolskom administratoru dubrovačke biskupije Pavlu Butorcu dodijelio visoko odlikovanja, Red za zasluge - velered sa zvijezdom. Dodjela odlikovanja tom “beskompromisnom hrvatskom rodoljubu” obrazložena je njegovom stalnom brigom za interese svoga naroda.⁷³ U Zagrebu je krajem svibnja 1944. održana i osnivačka skupština “Društva Boke-

⁷⁰ HDA, Glavno ravnateljstvo za promičbu pri Predsjedništvu vlade NDH, Taj. Broj: 1099/1944.

⁷¹ Isto.; D. ŽIVKOVIĆ, *n. dj.*, 379.

⁷² HDA, MOK, Broj: 460/1944.

⁷³ “Odlikovanje kotorskog biskupa”, *Hrvatski narod* (Zagreb), br. 1017, 23. travnja 1944., 3.

Boka kotorska prikazana kao dio Velike župe Dubrava na zemljovidu Nezavisne Države Hrvatske koji je početkom 1945. objavio Zemljopisni zavod Ministarstva oružanih snaga NDH.

ulaska Boke kotorske u sastav NDH, treba odobriti i službenike koji bi radili u Kotarskoj oblasti Kotor i Kotarskoj ispostavi Herceg Novi.⁷⁵ Ovo je zapravo bilo u skladu sa Zakonskom odredbom o velikim župama od 20. lipnja 1944. u kojoj je navedeno da se u sastavu Velike župe Dubrava sa sjedištem u Dubrovniku, među ostalim, nalaze i kotar Kotor i gradovi Herceg-Novi i Kotor.⁷⁶

Zaključak

Kao što se vidi i u okolnostima sloma Kraljevine Jugoslavije u travnju 1941. i nakon kapitulacije Italije u rujnu 1943. bilo je pokušaja da se Boka kotorska uključi u sastav NDH. Oba puta NDH je doživjela neuspjeh, prvi put ustuknuvši pred talijanskim teritorijalnim ambicijama, a drugi put zbog različitih njemačkog vojnih i političkih prioriteta. No, nakon rujna 1943. vlasti NDH su cijelo vrijeme službeno smatrale da Boka kotorska pripada hrvatskoj državi, očito se nadajući da će se u povoljnijim okolnostima ta težnja i ostvariti. NDH je na Boku kotorsku polagala pravo iz povijesnih razloga, odnosno zbog njezine pripadnosti Dalmaciji do 1918. godine, kao i zbog činjenice da je na tom području u znatnom broju živjelo i hrvatsko stanovništvo.

Očito su vojna i politička slabost NDH i podređeni položaj prema saveznicima, Kraljevini Italiji, a kasnije Njemačkom Reichu, u spomenutom pogledu onemogućavali težnje tadašnjeg Zagreba, ali navedeni podaci pokazuju napore NDH da u svoj sastav uključi Boku kotorsku. Iz ovoga bi se moglo zaključiti

⁷⁴ "Pozdravni brzojav bokeljskih Hrvata iz Zagreba", *Hrvatski narod* (Zagreb), br. 1048, 1. lipnja 1944., 3.

⁷⁵ HDA, MUP NDH, R. U. Broj: 20216/1944., A/I.

⁷⁶ *Zbornik zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvatske*, br. 12, Zagreb, 10. srpnja 1944., 428.-430.

da tvrdnje o ustašama kao hrvatskim izdajnicima koji će strancima beskrupulozno "prodati" hrvatska područja nisu utemeljene. Naprotiv, vidljiva je težnja NDH da, u skladu s okolnostima i mogućnostima, što više poveća svoj teritorijalni opseg, posebno na jadranskom području.

SUMMARY

RELATIONS OF INDEPENDENT STATE OF CROATIA WITH THE BAY OF CATTARO AFTER THE CAPITULATION OF THE KINGDOM OF ITALY IN SEPTEMBER 1943

The Bay of Cattaro, or Kotor, today in the Republic of Montenegro, on the Adriatic coast, is an area historically inhabited by Croat population. During the time of the Austro-Hungarian Empire, Cattaro was part of its province of Dalmatia. For these ethnic and historical reasons, the Ustasha movement led by Ante Pavelić claimed Cattaro as a territory of the future independent Croatian state. Shortly after the Axis invasion of the Kingdom of Yugoslavia in April 1941, the Ustasha movement, supported by the Germans and Italians, declared the Independent State of Croatia (ISC). During that period there were attempts to establish Croatian authority in the Bay of Cattaro, but they failed because the Italians occupied and annexed that area as well as large parts of Dalmatia. After the capitulation of Italy in September 1943, the ISC had an opportunity to reclaim Dalmatian and other territories lost to Italy in 1941. This article is based mostly on archival documents of the ISC ministries of internal affairs and liberated areas dealing with the Bay of Cattaro. ISC authorities officially proclaimed the Bay of Cattaro to be part of the Great County of Dubrava in Dubrovnik, i.e. territory of the ISC. In fact, the Germans did not allow the establishment of Croatian administration in that area, but during 1944 ISC authorities sent food supplies to the Bay of Cattaro and tried to protect the local ethnic Croat population from the violence of Serb nationalists. The ISC authorities obviously hoped that they would be able to claim the Bay of Cattaro in the future, after the war. Obviously, such plans came to nothing with the final defeat of the Axis powers.

Key words: Bay of Cattaro, Independent State of Croatia (ISC), Montenegro, Ustasha movement, German Reich